

RUSZOLY JÓZSEF

Képviselőlet és folytonosság

(Bevezetés egy összehasonlító választójog-történeti munkálathoz)

"Magyarország ugyan
eszmékben átalakult, de a
valóságban még nem.
Köztünk csak ismeretes
nevekre találhatni."

1. Az idézett szavakat Nyáry Pál (1806-1871), Pest megye alispánja és egyik követe az utolsó, 1847/48. évi pozsonyi diétán, a népképviselőre való áttérés után pedig ugyanezen megye ráckevei választókerületének baloldali liberális irányú, birtokosnemesi képviselője mondta a Pesten 1848. július 2-án megnyitott első magyar képviselőház nyolcadik ülésén.¹ Igaza volt, mert annak túlnyomó többsége köznemesi, megyei hivatalt viselő vagy gazdálkodó birtokos vagy értelmiségi volt. Politikai nézeteiket tekintve az első független felelős minisztérium támaszát képező – nem mindenben egységes – liberális politikai irányzat hívei és részesei voltak. A törpe kisebbséggé zsugorodott jobboldal, a konzervatívok ellenpólusát alkotó, szintén csekély létszámú baloldalt alkotó radikális honatyák javarészt ugyancsak a nemesség soraiból kerültek ki.

Történeti közhely, hogy magyar földön kellően kifejlődött polgárság (burzsoázia) hiányában a polgári rendre, a kapitalizmusra – reformok és forradalom útján – történő áttérés zászlóvivői a reformellenzék egymástól lényeges dolgokban eltérő irányzatainak vezetői: a municipalisták és részben a centralisták is a nemesség soraiból kerülvén ki, az 1848/49-i nagy forradalmi átalakulás idején nemcsak megőrizték, de még erősítették is pozíciójukat. E

¹ *Csizmadia* Andor: A magyar választási rendszer 1848-1849-ben (Az első népképviselői választások) (Bp., 1963) 154. Vö. *Totb* Adalbert: Parteien und Reichstagswahlen in Ungarn. 1848-1892. (München, 1973) 292.; az előzményekre: *Bónis* György: Der Übergang von der ständischen Repräsentation zur Volksvertretung in Ungarn. = Der moderne Parlamentarismus und seine Grundlagen in der ständischen Repräsentation. Beiträge des Symposiums der Bayerischen Akademie der Wissenschaften und der International Commission for Representative and Parliamentary Institutions auf Schloss Reisenburg vom 20. bis 25. April 1975. Unter Mitwirkung von Karl Möckl herausgegeben von Karl Bosl. ([West-]Berlin, 1977) 265-278.; *Révész* László: Die Anfänge des ungarischen Parlamentarismus. (München, 1968)

társadalmi és politikai folytonossághoz az 1848. áprilisi törvények kellő intézményi alappal is szolgáltak. Hogy csak szűkebb témánknál, az országgyűlési népképviseletnél maradjunk: az 1848. V. tc. (és az erdélyi 1848: II. tc.), amelyeknek a reformországgyűléseken és a publicisztikában egyaránt jelentős előzményeik voltak, alapvetően polgári jellegű intézményeik mellett több, a rendi képviseléstől átmentett elemet őriztek meg.

Az anyagi választójogban ilyennek minősíthető az ún. *régti jog*, amelynek alapján a vármegyékben az addig választó nemesek, továbbá a szabad királyi városok addigi polgárai, akiknek egyébként a rendi követválasztásokon szavazati joguk nem is volt, anélkül voksolhattak, hogy a törvényben megkövetelt (különös) feltételeknek: a vagyoni, jövedelmi, foglalkozási vagy képzettségi cenzusoknak különben megfelelték volna. Mivel az egyéb kiváltságait éppen elvesztő nemesség körében ez a rendelkezés éppen a birtoktalanokat vagy egészen kisbirtokosokat hagyta meg "legszebb politikai jogukban", mellyel egyébként a reformkorban sokszor vissza is éltek, érthető a pesti forradalmárok tiltakozása ellene. Az utolsó rendi országgyűlés eredendően nem is reformpárti többségének kedveze a Kossuth vezette liberálisok mégis fölvetették ezt a törvénybe, mégpedig azzal az első szakaszban is hangoztatott indokkal, hogy a jogok kiterjesztésére törekvő törvényhozás nem léphet a jogfosztás útjára: nem zárhat ki a választójogból senkit, aki már addig élvezte. E méltányolható és társadalmilag is indokolható rendelkezés mögött persze ott volt a ki nem mondott törekvés: a nemesség ügyis annyit veszített jogaiból, hogy a választójog elvétele e jelentős számú, jó vagy rossz politikai tapasztalatokban mégiscsak gazdag rétegét szembeállította volna a társadalmi-politikai táboruk kiszélesítésén fáradozó liberálisokkal. Hogy azután első népképviselési törvényünk hatálya alatt milyen súlyú volt a szerepük, erre egyelőre hiányos adataink vannak. Azt is inkább csak föltételezem, hogy a hazai választási praktikák — vesztegetés, etetés-ítás, rendezavarások — átörökítésében jelentős szerepük lehetett.

A választási rendszer alapját jelentő többségi (egyéni) *választókerületeket* a törvény szerint a "népesség számára" tekintettel kellett a helyhatóságoknak megállapítani. Megalkotásuk így elvben a leghaladóbb polgári fundamentumra: a lélekszáma épült; 30 000 lakosra (nem választóra!) számítottak egy-egy követet, (nép)képviselet. A választókerületek (mandátumok) tényleges fölosztásának eme alapelve mellett azonban tekintettel voltak az önállóságukban meghagyott hagyományos törvényhatóságokra. A megyék és a velük egyenjogú kerületek, székek, vidékek lélekszámuktól függetlenül legalább két-két választókerületet alakíthattak, a városok pedig — bár itt már szép számban voltak kivételek — egyik mandátumukat a lehetőség szerint megtartották. Mindez a választókerületek között lélekszámukat, méginkább választóik számát tekintve jelentős *aránytalanságokra* vezetett, amiért későbbi bírálói sokszor elmarasztalták a választási rendszert, anélkül azonban, hogy tudatosult volna bennük, hogy mindez a törvényhatóságok anyagi jogban, szervezetben és eljárásban megszüntetett, e tekintetben mégis fönntartott rendi

követküldésének tradíciójában nyeri magyarázatát.² A törvényt megfogalmazó municipalisták – Szemere, Kossuth, Ghiczy – annyira azért mégsem lehettek polgári gondolkosúak, hogy a törvényhatóságokat eddigi minimális követlétszámukban megrövidítették volna: legalább is a megyéket, hiszen a kisebb szabad királyi városi törvényhatóságokat mégis csak korlátozták.

Nem itt a helye, hogy 1848-i, első polgári népképviseleti törvényeinket, nemkülönbön tényleges alkalmazási gyakorlatukat elemezzem. A "régí jog" és a hagyományokkal számoló választókerületi beosztás példája is elegendő annak igazolására, hogy azok a rendiség korából megőrzött elemeket is fönntartották. Mindez azonban lényegesen nem csorbítja polgári voltukat sem a honpolgári jogegyenlőségre épülő cenzusos választójog, sem a törvényhatósági követküldés és a vele kapcsolatos utasítási rendszer megszüntetése tekintetében. Mert e népképviseleti törvények meghozatalukkor európai szinten álló polgári (burzsoá) jellegű alkotások voltak, mint ahogyan alkalmazásuk is – minden szűkkeblűség ellenére – mégiscsak polgári népképviseleti alapú képviselőházat teremtett. Hogy itt is, más területen is jócskán maradtak *feudális maradványok*, a "megkésett" kelet-közép-európai társadalmi viszonyokkal, az adott politikai körülményekkel, nemkülönbön intézményi tradíciókkal magyarázhatók. A magyar törvényhozók 1848-ban és később is, nem léphették át saját árnyékukat; hol jobban, hol kevésbé kötve voltak a társadalmi, politikai és intézményi előzményekhez, az ország fejlettségi szintjéhez.

2. Noha munkám³ vizsgálódási területe már címe szerint sem annyira magyar, mint inkább egyetemes közép-európai, amennyiben a laza Német Szövetség keretei közé ékelődő tartományok (tagállamok) intézményeire irányul, mégis szoros szálakkal kapcsolódik a hazai fejlődés kutatásához. Nem csupán azért, mert "Ausztriával", jobban mondva az osztrák császárság német, valamint a cseh koronához tartozó tartományaival, melyek a szövetség tagjai voltak, sajátos és változó jellegű államközösségben volt, hanem azért is, mert a német reformkor, a *Vormärz* idején a németföldi alkotmányos mozgalmak intézményileg és eszmeileg hatással voltak a hazai reformerekre.⁴ Az eltéréseket is tekintetbe véve: hasonlók voltak a társadalmi viszonyok és törekvések, sőt az angol, a francia, az amerikai, majd 1831-től a belga minta is. Emellett mint magyar alkotmány- és jogtörténész, aki az egyetemes állam- és jogtörténet széles mezőjére inkább csak az összehasonlítás kedvéért rándul ki, régóta foglalkoztat az

² Ruszoly József: A rendi képviselet és a népképviselet között. Állam és Igazgatás, 1989. november (XXXIX. évf. 11. sz.) 988-1000. p.

³ Ez az írás eredeti fogalmazásában "Bevezetés" A *rendiség és a népképviselet között. Tartománygyűlések és választójog a Német Szövetségben (1815-1848)*. Akadémiai doktori értekezés. (Kézirat) Miskolc, 1985. 297 + XXXIII p. c. munkámban. A téma hazai vonatkozásait dolgozom föl *A magyarországi választási rendszer (1848/1861 - 1875). Az 1848. V. tc. és az 1848. II. (erdélyi) tc. gyakorlata az 1861. és 1865/66. évi országgyűlési választásokon*. Műhelytanulmány az MTA-Soros Alapítvány támogatásával (Szeged-Miskolc, 1990/91). c. kéziratomban.

⁴ Ruszoly József: Elsőpró kisebbség? Jogtudományi Közönlöny, 1989. március (XLIV. új évf. 3. sz.) 150-154. p.

egykori ellenzéki politikusoktól, elfogult megfigyelőktől és az önostorozó magyar közírástól és tudományosságtól olykor talán méltatlanul lebecsült hazai intézményeknek — különösen a választási, valamint a parlamentáris kormányzati rendszer valódi alkotmánytörténeti értékeinek — fölmutatása. Magunk számára is, meg a történetföldrajzi határokat a nemrég (világ-)politikaföldrajzi határokkal azonosító külföldi kutató, pl. Klaus von Beyme részére, aki az európai parlamenti kormányrendszerekkel foglalkozó vaskos kézikönyvének a "befejezetlen parlamentarizálásról" szóló szakaszában Spanyolország és Oroszország közé helyezve ott olvasható ugyan Österreich-Ungarn is, anélkül azonban, hogy az 1848: III. tc. által bevezetett magyarországi parlamentarizmusról egy jó szót is ejtene.⁵ Meggyőződésem, hogy csak úgy illelhetjük történetileg indokolt bírálattal egykori hazai alkotmányos intézményeinket, különösen pedig gyakorlatukat, ha összevetjük a szomszédság, a mienkhez hasonló fejlődésű államok megfelelő intézményeivel és gyakorlatukkal.

Választott időszakomban, a polgári népképviselő kialakulásának korában a tágran értelmezett szomszédság csakis a német államok összessége lehet. Ehhez közvetve a magyar korona országain kívül más, főként cseh-morva, lengyel, délszláv, olasz tartományok is kapcsolódtak; az orosz, valamint a balkáni, még a török feudalizmus késleltető hatását magukon hordozó államok ebben az időben e tekintetben a kezdet kezdeténél tartottak. Hatásuk a hazai fejlődésre nem lehetett. A történelmi összehasonlításnak pedig csak akkor látom értelmét, ha volt valamilyen élő kapcsolat az összehasonlított intézmények vagy törekvések között.

A kivételes helyzetű Svájc kikapcsolásával számított német jogterület közjogi viszonyai között az említett közös példákon kívül a *bagyományos rendi elemek továbbélése*, noha más-más változatokban, szintén az intézménytörténeti rokonságot erősíti. Hazai közjogi intézményeink, köztük a választójog és a szűken vett választási rendszer története akkor ítélt meg igazán, ha kialakulását, szabályozását és gyakorlatát már kezdetekor összevetjük a nagyjából hasonló fejlődést mutató szomszéd államok hasonló intézményeivel.

Ehhez az összehasonlításához viszont tisztán kell látnunk e külföldi intézményeinek, benne a választójognak és választási rendszernek történetét. A német nyelvterület tudományosságában egykorú tételesjogi, államtani, statisztikai s politikai munkákban, később köz- és alkotmánytörténeti, újabban történeti szociológiai s politológiai földolgozásaiban — a kis közleményektől a vaskos kézikönyvekig — nincs hiány; e témák *jogtörténeti* kimunkálásában viszont, amint még az elsősorban mai szempontokat érvényesítő politikatudományi kutatók is hiányolják, alig történt előrehaladás. Mit tehet ilyenkor a magyar jogtörténet-kutató, ha mégis összehasonlításra adja a fejét? A részleteiben gazdag irodalmi és egyéb forrásanyag alapján megkísérli elvégezni e munkát, amely egyébként a német és osztrák jogtörténetesek földadata lenne.

⁵ Beyme, Klaus, von: Die parlamentarischen Regierungssysteme in Europa. (München, 1973) 50., 300-302., 398. p.

3. A képviseleti rendszer — benne a választójog — a német jogterületen is eleme volt a társadalmi és állami szervezet polgári átalakulásának. Ez az átalakítás nem forradalmi úton alulról, hanem felülről kiinduló reformokkal kezdődött a XIX. század első éveiben, és tartott 1848/49-ig; a forradalom viszont — noha átmenetileg sikeres volt — közvetlenül nem befolyásolta a későbbi fejlődést. 1849-től a folyamat visszaállt arra a vágányra, amelyen a német reformok, a Vormärz idején elindult, s ezen az 1867-71-i birodalomszervezés s az osztrák császárság teljes különválása után az 1918-i polgári demokratikus forradalomig meg is maradt.

A korabeli államtan és a mai alkotmánytörténet egyaránt alkotmányos monarchiának (*konstitutionelle Monarchie*) nevezi azt az államformát, amelyben a német tag(rész-)államok és a birodalom, sőt — mutatis mutandis — az osztrák császárság is 1867-től — főnállott. Ez a fogalom ellenpárja a parlamentáris monarchiának (*parlamentarische Monarchie*), melynek angol, 1791-i francia, majd 1831-i belga mintája a német liberális politikusok, közírók és professzorok előtt eszményként lebegett. Megvalósítása 1848/49-ben elérhető közelbe jutott, utána viszont csak vágyalom maradhatott. Az alkotmányos monarchiát német földön a monarchikus elv (*monarchisches Prinzip*) határozta meg; lényege, hogy az államban a hatalom minden ága az uralkodóban összpontosul, aki az 1814-i francia Charta mintájára alkotmányt "adományoz" népének, esetleg alkotmányban állapodik meg a "rendekkel". Akár így, akár úgy történik is az alkotmány kibocsátása, a vele más szerveknek, így a törvényhozó testületnek is adott jogok csak *átrubázottaknak* tekinthetők. Magyarán: minden hatalom a sérthetetlen uralkodótól, nem pedig a néptől ered. A parlamentáris monarchiát hívei és ellenzői — természetesen más—más előjellel — egyaránt végsősoron a népfenség, a népszuverenitás megtestesítőjének tekintették, miért is az — az 1848/49-i ígéretes törekvéseik ellenére — nem is valósulhatott meg sem a szűken vett Németországban, sem Ausztriában. A végrehajtó és a törvényhozó hatalom viszonya, mert hiszen e két hatalmi ág versengésében volt a probléma gyökere, mind az alkotmányi szabályozásokban, mind az alkotmányos gyakorlatban helytől és korszaktól függően lényeges árnyalatokban tért el egymástól. A korabeli politikai és tudományos viták nyomán a helyzet historikus újraértékelése nem annyira a Vormärzre vagy az 1848/49-i forradalom és a birodalomszervezések közötti időszakra, sokkal inkább magára a Német Birodalom (1871-1918) birodalmi és tartományi szintű, főként porosz intézményeire irányul, s leginkább a kormányzat helyzetére, a parlamentarizálás állapotára vonatkozik. Az intézmény-, méginkább az eszmetörténeti föltárás, noha a kutatók értékelése igen szélsőséges, a valóságnak megfelelően végeredményben oda vezet, hogy a német alkotmányos monarchiák a monarchikus elv következtében nem voltak egyszersmind parlamentáris berendezkedésű államok; akkor sem, ha a parlamentarizmus bizonyos vonásait ki lehet is bennük mutatni.⁶

⁶ *Boldt*, Hans: Zwischen Patrimonialismus und Parlamentarismus. Zur Entwicklung vorparlamentarischer Theorien in der deutschen Staatslehre des Vormärz. = Gesellschaft,

Ennek az általánosított eredménynek az értékelésében azonban megint csak eltérnek egymástól a vélemények. Az 1789 utáni német alkotmánytörténetet összefoglaló Ernst Rudolf Huber oda lyukad ki, hogy az 1815 után kibontakozott és 1918-ig fönmaradt alkotmányos monarchia német földön nem csupán átmeneti, az abszolutista monarchiát és a végül is köztársasági keretekben megvalósult parlamentáris kormányzati rendszert összekötő, tökéletlen államforma. Ellenkezőleg: hiányaival együtt is sajátosan német – vagy talán, tegyük hozzá: közép-európai jelenség, amelynek "hiányai" nem mérhetők a "nyugati" példához.⁷ Ernst Wolfgang Böckenförde ennek éppen az ellenkezőjét bizonygatja. Szerinte a német alkotmányos monarchia nem önálló, hanem csak átmeneti alakulat volt, olyan államforma, amely az abszolutista kormányzatról a parlamentáris rendszerre való áttérést segítette, egyszermind nehezítette.⁸

Önálló vagy átmeneti rendszer? Akadémikusnak látszik a kérdésfeltevése, s nézőpont kérdésének a válasz. Pedig nem kisebb kérdéstről van szó, mint a német államiság egy teljes századának intézmény- és eszmetörténeti megítéléséről. Az intézménytörténet talaján álló, inkább konzervatív, esetleg nemzeti liberális beállítottságúnak tekintett Huber (ámbar e jelzők történetileg nagyon is viszonylagosak) a történeti *status quo* megtestesítőjének látszik, míg Böckenförde a maga liberális-demokrata fölfogásával az alkotmányos monarchia adott berendezését, azaz a mindenkori status quo-t bíráló eszmei-politikai irányzatok örököséként lép föl vele szemben, aki mintegy újra megharcolja szellemi előfutárainak, köztük a délnémet liberális professzor-politikusoknak a harcát, utólag sem nyugodván bele abba, ami volt, hanem – kimunkálva elemeit – átmeneti és "tökéletlen" voltát bizonygatja. Magam mint intézmény-, nem pedig eszmetörténész a mindenkori valóságos történeti status quo pontos föltárását valom feladatomnak, az eredmények tüzetes számbavételét tartom kötelességemnek, nem annyira általánosított eszmetörténeti elhelyezésüket. A "tökéletesség" kérdésében csak addig mehetek el, hogy megkíséreljem megállapítani: mennyiben felel meg az adott állami és jogi

Parlament und Regierung. Zur Geschichte des Parlamentarismus in Deutschland. Herausgegeben im Auftrag der Kommission für Geschichte des Parlamentarismus und der politischen Parteien von Gerhard A. Ritter (Düsseldorf, 1974) 77-100.p., *Boldt*, Hans: Deutsche Staatslehre im Vormärz. (Düsseldorf, 1975); *Brandt*, Hartwig: Gesellschaft, Parlament und Regierung in Württemberg 1830-1840. = Gesellschaft, Parlament und Regierung (1974) 101-118.p.; *Näf*, Werner: Staatsverfassungen und Staatstypen 1830/31. = Moderne deutsche Verfassungsgeschichte (1815-1914). Herausgegeben von Ernst-Wolfgang Böckenförde unter Mitarbeit von Rainer Wahl. (Königstein/Ts., 21981) 127-145.p., *Ritter*, Gerhard A.: Entwicklungsprobleme des deutschen Parlamentarismus. = Gesellschaft, Parlament und Regierung (1974) 11-54.p.

⁷ *Huber*, Ernst Rudolf: Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789. Bd. I. Reform und Restauration. 1789 bis 1830. (Stuttgart-[West-] Berlin-Köln-Mainz, 21975); Bd. II. Der Kampf um Einheit und Freiheit. 1830 bis 1848. (Stuttgart-[West-] Berlin-Köln-Mainz, 21975) Bd. III. Bismarck und das Reich (Stuttgart-[West-] Berlin-Köln-Mainz, 21978) III:4., 11., 20.p.

⁸ *Böckenförde*, Ernst-Wolfgang: Der Verfassungstyp der deutschen konstitutionellen Monarchie im 19. Jahrhundert. = Moderne deutsche Verfassungsgeschichte (1981) 146-207.p.

intézmény(rendszer), a főálló, sohasem "tökéletes" társadalmi-gazdasági viszonyoknak.

Végül is *ennek* az alkotmányos monarchiának eszmei és politikai örökségét vitte magával tovább a német és az osztrák nép is, s ez olyan tehernek bizonyult, hogy hozzájárult az 1918-i forradalmakból kibontakozott polgári demokratikus rendszerek összeomlásához.

4. Ami a weimari alkotmánnyal megalapozott németországi államberendezkedést illeti, ez közvetett és közvetlen demokratikus intézményeit tekintve a legszélesebb körű, demokratikus szavazati jogra épült. A birodalmi és tartománygyűlési választások esetében az eddigi egyéni kerületekhez kapcsolódó többségi elvet az arányos választási rendszer váltotta föl, amely azonban a jelölési lajstromok révén *elszemélytelenítő* hatású volt. A jelölteket mint egyéniségeket, akik persze korábban is meghatározott irányzatok, a császárság idején pedig már kifejezetten pártok nevében léptek föl, fölváltották a pártvezérek fémjelezte pártlisták, s így a választó, amikor a kezébe nyomott szavazócédulán az általa választott jelöltnevsorra igenlő jelzést tett, nem annyira személyekre, mint magára a pártra adta le voksát. A politikatudomány művelői a weimari köztársaság összeomlása nyomán magát ezt, az általános választójogra épült lajstromos rendszert is hibáztatták — persze e népszavazási intézményekkel együtt —, mondván: a tömegpártoknak, köztük is elsősorban az Adolf Hitler vezette nemzeti szocialista pártnak kedvezett. Nyugat-Németországban ez a tetemre hívás 1945 után csak folytatódott, s 1949-ben odavezetett, hogy a bonni alaptörvény megalkotói az egyéni és lajstromos választási rendszer ötvözése mellett döntöttek, a népszavazási intézményeket pedig szövetségi szinten teljesen kihagyták az alkotmányos konstrukcióból. Amint Reinhard Schiffers írja, az azóta folyó történeti kutatások nem igazolták a weimari lajstromos választási rendszer, valamint a népszavazási intézmények "ludasságát" az első német köztársaság bukásában; mindez azonban nem lehet ok a jelenlegi alaptörvény gyökeres átalakítására.⁹

E "gyanú" egyetlen haszna, hogy ráirányította a figyelmet ezeknek az intézményeknek történeti kutatására. Ezt azonban a Német Szövetségi Köztársaság tudományosságának "hatásköri" rendje szerint nem a jog- vagy az alkotmánytörténészek, inkább a politikátörténészek és a kortörténet (*Zeitgeschichte*) köréből induló szociológusok és politológusok végzik. Kutatásuk akár "országos" (szövetségi, birodalmi vagy tartományi) szintű, akár regionális, esetleg kifejezetten helytörténeti jellegű, végeredményben a jelenkor irányába mutat, a mai választáskutatás "történeti bevezetéséül" szolgál. S ha történeti mivoltát, sokszor nagyon is részletes historikus adatalapját nem vonhatjuk is kétségbe, e mára irányuló érdeklődésük, bizonyos társadalmi-politikai szempontok visszavetítésével jár, és ez szükségképpen torzít. E kutatások a választójog és a választási rendszer intézményeit adottnak véve többnyire megelégszenek egykori tételesjogi munkákra vagy a főként a rájuk

⁹ Schiffers, Reinhard: A Német Szövetségi Köztársaság alaptörvényének létrejötté. = Állam és Igazgatás 1985. március (XXXV. évf. 3. sz.) 210-218. p. (Fordításomban.)

alapozott korábbi, ma már jogtörténetinek fölfogható földolgozásokra, főként doktori értekezésekre való hivatkozással. Hogy az intézménytörténet ennyire háttérbe szorulhatott, azzal is magyarázható, hogy 1848/66/69-től 1918-ig szövetségi (birodalmi) szinten maga a választójog mint általános férfi választójog különösebb anyagi jogi problémát nem vetett föl. Ami pedig a tagállami, mindenekelőtt a porosz reformtörekvéseket illeti, ezek annyira elsőrendű politikai kérdések voltak, hogy velük már saját korukban is nem annyira a közjogászok, hanem sokkal inkább a publicisták foglalkoztak, történeti földolgozásuk pedig az alkotmánytörténeti megközelítés iránt fogékony köz-(politika-)történészek kezébe jutott, akik — tisztes kivételekkel — az intézménytörténet szempontjait, a szabályozás és a gyakorlat föltárásában egyaránt mellőzik.

Noha az alkotmánytörténeti tankönyvek és kézikönyvek szerzői a fejlődést szinte napjainkig nyomon követik, az inkább különben is szakjogtörténetet művelő nyugatnémet jogtörténészek többsége, sőt általában a polgári államok jogtörténész-kutatóinak derékhada a feudális korról foglalkozva a XVIII. század végéig, a XIX. század elejéig jut el. Ámbár az áthidalás nem hiányzik, hiszen a polgári korról foglalkozók idáig akkor is visszanyúlnak, ha csak 1848-ban kezdik is szűkebb vizsgálódásaikat, a feudális (abszolutista, esetleg rendi) korszak végének a kialakult liberális polgári társadalmi rendszerrel való áthidalása nem könnyű. A két irányból épített híd ívei nem mindig érnek össze pontosan.

5. A képviseleti rendszer körében nincs másról szó, mint a rendi képviselet és a népképviselet közötti, első pillantásra szakadéknak látszó távolság áthidalásáról.

A feudális rendi gyűlések és a polgári népképviseleti testületek közötti intézményes kapcsolatokat a kutatók régóta fölismerték. Néhány, Otto Hintze által *peremvidéki*nek nevezett területen — Angliában (Nagy-Britanniában) és Magyarországon — e *folytonosság* kézenfekvő.¹⁰ Ezeknek az államoknak *kétkamarás* rendi képviselletei átvészelték az uralkodói abszolutizmust, és legitim úton, a rendes törvényhozás menetében adták át helyüket a népképviselati testületeknek. Akár egészen lassú fejlődés során, mint az angol (brit) parlament, amelyben ez a XVII-XIX. század során folyamatosan, szinte észrevétlenül történt. Ha intézménytörténetileg ki kell emelni egyetlen fordulópontot, ez csak a *House of Commons* összetételét lényegesen befolyásoló 1832. évi első nagy választójogi reform lehet. Ehhez képest a magyar

¹⁰ Hintze, Otto: Typologie der ständischen Verfassungen des Abendlandes. (1930) = Staat und Verfassung (1970) 120-139.; Hintze, Otto: Weltgeschichtliche Bedingungen der Repräsentativverfassung. (1931) = Staat und Verfassung. Gesammelte Abhandlungen zur allgemeinen Verfassungsgeschichte. Herausgegeben von Gerhard Oestrich, mit einer Einleitung von Fritz Hartung (Göttingen, 31970) 140-185.p., Oestreich, Gerhard: Ständestaat und Ständewesen im Werk Otto Hintzes. = Ständische Vertretungen in Europa im 17. und 18. Jahrhundert. Herausgegeben von Dietrich, Gerhard. (Göttingen, 1969) 56-71.

országgyűlés alsótáblájában 1848-ban sokkal élesebb volt a fordulat, a folytonosságot mégis lehetővé tette.

A Hintze-féle, máig majdnem általánosan elfogadott tipológia szerint Európa központi részein, lényegileg az egykori frank birodalom területén kibontakozott hűbéri államokban a *háromkúrtás* rendi gyűlések, közöttük a francia, valamint a német – országos (birodalmi) és tartományi – gyűlések kevésbé tudván ellenállni az abszolutizmusnak, csak töredékeikben, esetleg teljesen visszaszorított hatáskörrel érték meg a XVIII-XIX. század fordulóját, a polgári kor kezdeteit.

A kontinuitás, a lassú, folytonos, persze azért a XVII. századi angol forradalommal, majd az 1688/89-i ún. "dicsőséges forradalommal" meggyorsított fejlődés iskolapéldája és utánozhatatlan "modellje" Anglia (Nagy-Britannia). Az abszolutista *ancien régime*-mel radikálisan szakító, klasszikus polgári forradalom fejlődés mintája pedig mindmáig Franciaország. A harmadik rend forradalmi elhatározása alapján alkotmányozó gyűléssé átalakuló legutolsó, 1789. évi általános gyűlés (*États Généraux*) példája látszólag elegendő bizonyíték a múlttal való törvényhozásbeli szakításra. A tüzetesebb kutatás, amilyen Eberhardt Schmitté is, már kételyeket támaszt e sommás megállapítással szemben. Ő ugyanis kimutatja, hogy a francia abszolutizmusban is tovább élő rendi elemeknek, főként a XVIII. század derekán megújított tartományi rendi gyűlések választási rendszerének, egész működési mechanizmusának a léte nemcsak az utolsó általános rendi gyűlésre, hanem a francia alkotmányos monarchia 1791. évi alkotmányának képviseleti rendszerére is hatott; pl. a közvetett választási rendszer tőle öröklődött át. Végeredményben tehát még az oly radikális és gyors változásokat hozó nagy francia forradalom sem szakított mindenben a rendi előzményekkel.¹¹

Ha persze a részletekben elvész a kutató, s mintha Schmitt is így járt volna, hiszen 1789 korszakhatárjellegét is kétségbe vonta¹², könnyen elvétheti a mértéket. Még nagyobb hibába is eshet, hiszen szem elől tévesztheti a fejlődés vitathatatlan végeredményét, amely Franciaországban alapjában véve mégis csak a régi – rendi és abszolutista – intézményekkel való teljes szakítás volt.

Folytonosság vagy megszakítottság, evolúció vagy revolúció a csak eszmei síkon gondolkodó ember számára egymást kizáró fogalmak, a valóságban a *vagy* kötöszó helyett azonban inkább az *és* illik közéjük. Viszonyuk helytől és időtől függően változik. A törvényhozó testületek fejlődése a példa arra, hogy nem zárják ki, hanem feltételezik, kiegészítik egymást.

6. A nagy múltú, korábban inkább a feudális kori intézményekkel foglalkozó *International Commission for Representative and Parliamentary*

¹¹ Schmitt, Eberhard: Repräsentation und Revolution. Eine Untersuchung zur Genesis der kontinentalen Theorie und Praxis parlamentarischer Repräsentation aus der Herrschaftspraxis des Ancien régime in Frankreich (1760-1789). (München, 1969)

¹² Schmitt, Eberhard: Zur Zäsurideologie der französischen Revolution von 1789. = Der moderne Parlamentarismus und seine Grundlagen in der ständischen Repräsentation (1977) 195-240.p.

Institutions / Commission Internationale pour l'Histoire des Assemblées d'États, amelynek vezetői között Bónis György is ott volt, a rendi és a népképviselési intézmények közötti, államonként vagy régióként persze eltérő jellegű kapcsolat föltárására az utolsó évtizedekben két konferenciát is rendezett, 1964-ben Göttingában, 1975-ben pedig a bajorországi Schloss Reisenburgban; ezeket a további kutatásokat is ösztönző referátumkötetek követték.¹³

Anélkül, hogy e helyütt kimerítő historiográfiai áttekintésbe fognék, mint jellemző adalékot említem a nyugatnémet tudományosság köréből a Darmstadtban működő, ma már nehezebben hozzáférhető korábbi tanulmányok újra kiadásával foglalkozó Wissenschaftliche Buchgesellschaft által a "Wege der Forschung" sorozatban több, e témakörbe vágó kötetet is közzétett.¹⁴ Az újabb részletkutatások is jelentősek.

7. A képviselet (*representatio*) történetileg más-más tartalmat takaró fogalma többet foglal magában, mint a rendi vagy a népképviselési választást, noha ezeket is mindenképpen tartalmazza.¹⁵ A legalább részben választáson alapuló képviseleti rendszerek kutatói egyébként sem szorítják csupán a választás jogintézményeire – a választójogra és a választási rendszerre – témáikat, hanem ugyanolyan súllyal foglalkoznak a képviseleti testületek szervezetével, működésével, hatáskörével s más szervekhez való viszonyukkal. Olykor még a fogalmak is keverednek. Jellemző pl., hogy a népképviselési törvényhozó testületnek felelős kormányzat rendszerére "fönntartott" olyan fogalom, mint a *parlamentarizmus*, átfogóbb, magára a törvényhozás egészére is kiterjedő, általánosított értelmet nyert.

A képviseleti rendszernek ez az átfogóbb, nem pusztán a választásokra irányuló kutatása érhetően szélesebb összefüggésbe helyezi a rendi és a polgári törvényhozási (és helyhatósági) képviseleti rendszer közötti kapcsolatot, ám a fogalmak összemosásával, a különbözőségek elhanyagolásával is járhat. Attól függően, hogy a kutató a feudalizmusból "kijövet" követi tovább az intézményeket, vagy a kezdődő polgári rendbe "bemenet" tekint vissza a régi institúciókra, ezek más-más hangsúlyt kaphatnak.

Magam feladatomnak csak azt tudhattam be, hogy a XIX. század első felének német (és osztrák) képviseleti rendszerét, benne is különösen a választójogot és a választási rendszert egységben szemlélve megkíséreljem kimutatni a régi és új elemeket, társadalmi és politikai alapjukat és hatásukat a további fejlődésre. Kiindulásom csakis a rendi képviselet lényegének, történeti

¹³ Ständische Vertretungen im 17. und 18. Jahrhundert (1969); Der moderne Parlamentarismus und seine Grundlagen in den ständischen Repräsentation (1977).

¹⁴ Die geschichtlichen Grundlagen der modernen Volksvertretung. Die Entwicklung von den mittelalterlichen Korporationen zu den modernen Parlamenten. Zwei Bände. Herausgegeben von Heinz Rausch. Zweiter Band. Reichsstände und Landstände. (Darmstadt, 1974)

¹⁵ Hoffman, Hasso: Repräsentation. Studien zur Wort- und Begriffsgeschichte von der Antike bis ins 19. Jahrhundert ([West-]Berlin, 1974), Rauch, Heinz: Repräsentation. Wort, Begriff, Kategorie, Prozess, Theorie. = Der moderne Parlamentarismus und seine Grundlagen in der ständischen Repräsentation (1977) 43-68.p.

pályafutásának fölvezetése lehetett, enélkül – különösen pedig az utolsó korszak intézményei híján – nem lett volna viszonyítási alapom, hiányoznának azok az érintkezési felületek, melyekhez a Vormärz-beli intézmények kapcsolhatók.¹⁶

JÓZSEF RUSZOLY

REPRÄSENTATION UND KONTINUITÄT

(Einleitung in eine vergleichende Arbeit zur Geschichte des Wahlrechts)

(Zusammenfassung)

Der Verfasser beschäftigt sich in seiner Studie historisch-theoretisch mit der institutionellen Kontinuität in der Verfassungsgeschichte, mit besonderer Rücksicht auf die Kontinuität zwischen ständischer Repräsentation und moderner Volksvertretung. Seine wichtigere Ergebnisse veröffentlichte er im Aufsatz: *Zwischen ständischer Repräsentation und Volksvertretung. Zur Entstehung des parlamentarischen Wahlrechts in den Staaten des Deutschen Bundes und in Ungarn.* = Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung 107. Bd. (1990) S. 408-432.

¹⁶ A 3. sz. jegyzetben említett doktori értekezésem átdolgozott fejezetei ezen írásomon kívül a következő közleményekben jelentek meg: I. fejt.: *A német tartományi rendi képviselőtörténetéből.* = Emlékkönyv dr. Antalffy György egyetemi tanár oktatói működésének 40. és születésének 70. évfordulójára. = Acta Jur. et Pol. Szeged, Tom. XXXIX. 207-224. p. (Fasc. 17.); II-VIII. fejt.: *Alkotmány, választójog és választási rendszer a Német Szövetség tagállamaiban (1815-1848).* = Publ. Jur. et Pol. Miskolc, Tom. VI. (Miskolc, 1991) 130 p.; IX. fejt.: *A tartománygyűlési képviselőtörténetéhez a Német Szövetségben (1815-1848).* = Jogtörténeti Előadások I. Szerk. Mezey Barna. Tankönyvkiadó, Bp., 1988 (1989). 47-72. p.